

KUŞADASI HÜKÜMET KONAĞININ TARİHÇESİ

Erhan Yılmaz-Mahmut Ökçesiz

Kuşadası'nın Osmanlı'dan günümüze ulaşan tarihi binalarından biri de bugün kaymakamlık binası olarak kullanılan “**Hükümet Konağı**”dır. Bugüne kadar tarihi hakkında araştırılma yapılmayan ve cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edildiği konusunda fikir yürütülen bu bina dış görünümü ile Osmanlı dönemini hatırlatmasına rağmen değişik zamanlarda yapılan onarımlar sayesinde bir kısım özelliklerini kaybetmiş ve ilave yapılar eklenmiştir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Osmanlı devlet arşivlerinde binanın 1891 yılında tüm müştemilatı ile birlikte tamamlandığı ve açılışının yapılmasının uygun olduğuna dair sadrazamlık makamının onayını içeren Osmanlıca bir belgeye ulaştık. Bu belgeyi Osmanlıca aslı ve günümüz Türkçesi ile birazdan okuyacaksınız. Bu belgeye ilaveten 19. yy Avrupalı gezginlerinden ve duyun-u umumiye görevlilerinden Fransız **Vital Cuinet**'in Türkiye seyahat notlarında da Kuşadası hükümet konağı hakkında bilgi mevcuttur.

Osmanlı devletinde sadrazam, vezir, şeyhülislâm ve kazasker gibi yüksek rütbeli devlet adamlarının ikametgâhı olan konaklar¹ Osmanlı devri Türk toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Konaklar gerek hacim, gerek teşkilat bakımından adeta birer küçük saray idiler. Öyle ki devletin güçlü olduğu dönemlerde vezir konaklarında hizmet görenlerin (kapı halkı) sayısı iki-üç bine kadar ulaşmaktadır. Bu konaklar aynı zamanda dönemlerinin birer kültür ve sanat akademileridir. Ünlü şairlerin, hattatların, musikişinasların, yazarların ve vb. edebi ve sanat çevrelerinin eserlerini meşk ve icra ettikleri yerlerdir.

19.yy gelinceye kadar yönetim işleri için inşa edilmiş veya bu amaçla tahsis edilmiş ayrı kamu binalarının olmadığı bilinmektedir. Bu döneme kadar, atanan valiler, eyalet merkezinde kendilerine ayrılan veya kendileri için kiralanan konakta oturmuşlardır. Küçük yerleşim yerlerindeki birçok kamu binası hakkında, arşiv kayıtlarında “bedel-i icâr (kira bedeli)”a dair yapılan yazışmalar, Osmanlı'nın son döneminden Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır. Valilerin ailesiyle yaşadığı, kapı halkının bir kısmını barındırdıkları bu konaklar, aynı zamanda devlet işlerini yürüttükleri yerlerdir.²

¹ Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi Yalıları, Geçmiş Zaman Köşkleri, İstanbul, 1968, s.119.

² Çadircı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri' nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997, s. 17;

19. yy başları Osmanlı devletinin idari, kültürel ve sosyal yapısının tamamen değiştiği, II. Mahmut tarafından başlatılan köklü reformların yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde önce Yeniçeri ocağı kaldırılmış, Bektaşilik yasaklanmış, tarikatlar bir disiplin altına alınmış ve büyük toplumsal dönüşümler yaşanmıştır. II. Mahmut ile başlayan reform ve Batılılaşma dönemi ondan sonra gelen padişahlar tarafından da devam ettirilmiştir. 3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayı Gülhane Meydanı'nda dönemin aydınlarından Mustafa Reşid Paşa tarafından okunan Tanzimat Fermanı (Gülhâne Hatt-ı Hümayunu) nda, 150 senedir bozulmuş olan devlet kurumlarından söz eden bir özeleştirisi ile birlikte, Osmanlı uyruğunda olan herkesin can, mal ve ırz güvenliğinin, vergi adaletinin sağlanacağı, mülkiyet hakkının korunacağı, askerlik yükümlülüğünün bir süreye bağlanacağı, yargısız infaz yapılmayacağı, rüşvetin önleneyeceği, memleketin ve ahalinin kalkınması için her türlü önlemin alınacağı ve bu kararlara bütün yetkililerin yemin ederek uyacakları vurgulanmıştır.³

Bu reformlara bağlı olarak, 19.yy ikinci yarısında merkez ve taşra yönetiminde rol alacak bürokratların görevlerini yaparken kullanacağı binalar inşa ettirilir. Doğal olarak bu yapılanmanın öncelikli odak noktası hükümet konağıdır ve sırasıyla konağa, adliye, telgrafhane, karakol, hapisane, zaptiye koğuşu gibi binalar da eklenmiştir. Tanzimat sonrası 1864 yılında ilk defa **Vilâyet Nizamnamesi** yayımlanmış ve idarî değişikliklere gidilmiştir. Osmanlı'nın ideolojik yapılanmasının yeni temsil mekânları Hükümet Konaklarıdır..⁴

1864 yılında ortaya çıkan bu değişimle birlikte, kentlerin mekânsal biçimlenmesinde hükümet konakları yeni kentsel öge olarak ortaya çıkmıştır. Sultan II. Mahmud döneminde merkezîyetçi örgütlenme girişimleriyle başlayan, Tanzimat'la hızlanan yeni yönetim organlarının kuruluşu, "**devlet dairesi**" olarak adlandırılan tüm bu yapıların inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece Osmanlı'da Tanzimat sonrasında egemen olan ideolojik yönelimlerle şekillenen erkin mekânları yeni işlevlerle yeniden biçimlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin uzun süreli son dönemi olan 19.yy da Sultan II.Abdülhamid'in saltanatı boyunca (1876–1909) imparatorluk genelinde özellikle şehirlerde sosyal ve ekonomik alanda büyük değişimler yaşanır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde büyük çaplı imar faaliyetleri ile Osmanlı kentlerinde çağdaş kent düzenlemeleri, devlet kurumlarının ihtiyaç duyduğu kamu yapıları ve kamusal anıtlar inşa edilir. Bu binaların büyük bir bölümü, günümüzde hâlâ kullanılmaktadır.⁵ Hükümet konağı binaları, erkin sembolü olarak Osmanlı

³ Akyıldız, Ali, Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856), Eren Yay., İstanbul, 1993.

⁴ Neval Konuk Halaçoğlu, Tanzimat sonrası Osmanlı Rumeli Vilayetleri Hükümet Konaklarında İdeoloji ve erk, Atılım Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018 , sayfa 22

⁵ Neval Konuk Halaçoğlu, a. g. e, s 23

coğrafyasının en ücra köşesine kadar eyalet, sancak ve kaza merkezlerinde inşa edildiler. Temsil edilen idari birime bağlı olarak, eyalet ya da sancak merkezlerindeki binaların mevcut yerel doku içinde büyük boyutlu, anıtsal ve gösterişli oldukları görülmektedir. Bu yapılar Osmanlı merkezi yönetiminin Tanzimat düşüncesiyle değişen yönetim anlayışının, devletin imparatorluğun her köşesine ulaştığını göstermek amacıyla inşa edilmiştir. Osmanlı'da Tanzimat'ın ilânıyla başlayan batılılaşma yönelimi, ideoloji olarak şehirlerde yapısal ve mekânsal değişikliklerle sonuçlanmıştır.

Kuşadası, 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Aydın Vilayetine bağlanmıştır. Tanzimat sonrası II. Abdulhamit binalarından biri olan Kuşadası Hükümet Konağının yapım tarihi elimizdeki Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet arşivlerinden elde ettiğimiz Osmanlıca⁶ belgeye göre Kuşadası Hükümet Konağının yapımına 1889 yılında başlandığı ve binanın yapımının iki yıl sürdüğü ve 20 Şubat 1306 Hicri ve 4 Mart 1891 Miladi olarak hizmete açıldığı belirtilmektedir. Bu belge Kuşadası Hükümet Konağının bugünkü durumu ile Kuşadası Kaymakamlık binasının tarihi hakkında ulaştığımız ilk arşiv belgesidir.

Kuşadası Hükümet Konağı tarihi ile ilgili bir başka belge ise Fransız gezgin ve araştırmacı Vital Cuinet'in Kuşadası hakkındaki seyahat notlarıdır. Vital Cuinet, 1833-1896 yılları arasında yaşamış Fransız araştırmacı ve yazardır. 19. yy başlarında Düyun-u Umumiye adına Osmanlı kentlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel envanter çalışmalarını yapmakla görevlendirilmiştir. Düyun-u Umumiye, Vital Cuinet'e bu çalışmayı yaptırarak Osmanlı'ya borç vermeden önce Osmanlı'nın ekonomik yapısı hakkında bir envanter çalışması yaptırır. Vital Cuinet'in yaptığı bu çalışmalar daha sonraları 1892'de Paris'te, “ **La Turquie d'Asie Géographie Administrative [Asya'nın Türkiye'si - İdari Coğrafyası** ” ismi ile kitap olarak yayımlanmıştır. Bu kitapta sancakların ve sancaklara bağlı kazaların coğrafi, idari, nüfus, etnik ve dinsel durumu, kısacası, "Küçük Asya'nın her taşrasının tarifli ve mantıklı istatistiği" yer almaktadır. Birçok ciltten oluşan bu kitabın İzmir ile ilgili kısmı “Bir zamanlar İzmir” kitabı ile okuyucu ile buluşmuştur.

Fransız yazar Vital Cuinet'in Kuşadası Hükümet Konağı hakkındaki yazısı şöyledir.⁷ ; “ ... *hem modern, hem şeriat hükümlerine göre hükmeden başkanlığını Kadı'nın yaptığı, öncelikli duruşmaların bakıldığı bir mahkemesi vardır. Baş hakim ve yardımcılarında biri Müslüman diğer yardımcısı ise Hristiyan'dır. Belediye, eğitim ve ziraat meclisleri de Müslüman ve Hristiyanlardan oluşur. Haberleşmenin Türkçe ve Avrupa dillerinde yapılan uluslararası hizmete açık bir telgraf istasyonu bulunur. Biri liman, biri karantina, biri gümrük ve fenerden, biri yerel gelir ve giderlerden, biri de türün yönetmeliğinden sorumlu başkanlıkları bulunur. Ortalama gelirleri olduğundan düşük gösterilir. Hükümet Konağı,*

⁶ BOA, DHMKT-01817 , 20 Şubat 1306 / 4 Mart 1891 , Kuşadası Hükümet Binasının yapımının bitirilmesi

⁷ Dr. Nezahat Belen, Kuşadası şehri Ortaya Çıkışı ve tarihi , Aydın İl Kültür Müdürlüğü yayını 1978, s 46

birinci katında, altısı atlı, altısı yaya 12 zaptiye (jandarma) dan oluşan emniyet ve mahkeme hizmetine uygun odaların bulunduğu, kaymakamlığın zemin katında ise gayet geniş ve havadar hapisaneler mevcuttur. Kaymakam İbrahim Saib Bey tarafından 12 Şubat 1891 tarihinde açılışı yapılan, çok güzel ve son derece yeni olan bu binada, Belediye, Ziraat Bankası ve birçok resmi daire yerini almıştır. Masrafları yarı yarıya devlet ve şehir halkından olmak üzere yine bu memurlar tarafından inşaatı tamamlanıp bakımı üstlenilmiştir. “

Fransız araştırmacı ve duyunu-u umumiye görevlisinin seyahat notlarına göre Kuşadası hükümet konağı iki katlı olup 12 odalı ve geniş iki salonu bulunan bir binadır. Binada kaymakamlık makamına ilaveten adliye, emniyet, gümrük, liman, fener ve belediye hizmetlerinin verildiği yani devlet organlarının tamamının bir arada bulunduğu belirtilmiştir. Hükümet konağının tarihi ise 12 Şubat 1891 olarak verilmiş ancak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri kayıtlarında bu tarih 4 Mart 1891 olarak verilmektedir.

Sonuç olarak ; Kuşadası Hükümet Konağı Tanzimat dönemi sonrası Osmanlı ülkesinin her tarafında yapılan ve devletin gücünün en ücra köşelerine kadar ulaştığını gösteren, zamanın gösterişli ve görkemli kamu binalarından biridir ve aynı zamanda merkezi otoriteyi temsil etmektedir. Şu ana kadar yaptığımız araştırmalar göstermektedir ki Kuşadası Hükümet Konağı kesin olarak son dönem bir Osmanlı yapısıdır ve zaman içerisinde ihtiyaçlara göre değişik onarımlar ve ilaveler geçirmiştir. Bu tarihi bina hakkındaki araştırmalarımız devam etmektedir. Yeni belgeler buldukça ve yeni bilgiler edindikçe önce kaymakamlık makamına arz edilecek ve daha sonra yayınlanacaktır.

EK BELGE 1 :

CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

DHMKT-01817 tarih : 20 Şubat 1306 / 4 Mart 1891

Konu: Hükümet Binasının yapımının tamamlanması

Evrak numarası : 266-19

Sevk tarihi : 20 Şubat 1306 / 4 Mart 1891

Müsvedde Tarihi : 28 Receb 1306 / 30 Mart 1889

Huzur-u ali-yi hazret-i sadaret penahiye ;

Kuşadası'nda ikmal-i nizamına iptidar olunan Hükümet Konağında saye-i muaffakane-i hazret-i padişahi de reside-i hüsn-ü hitam olunan ve bu vesile ile de dava-yı ömr-ü şevket-

i cenab-ı Zillullah dava-yı mukaddes ve makarr-ı mefas-ı ref-i bargah-ı kibriyalarının ve teferruatına dair Aydın vilayetinden varid olan tahrirat leffen takdim-i huzur-u sami-i sadaret penahileri kılınmış olmağla emr-ü ferman menlehül emrindir.

İsmet

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Sadrazamlığa yazılan tezkirelerin korunması ve itina gösterilmesi gerekmektedir.

Evrak numarası : 266-19

Sevk tarihi : 20 Şubat 1306 / 4 Mart 1891

Müsvedde Tarihi : 28 Receb 1306 / 30 Mart 1889

Sadrazamlık yüce makamına,

Kuşadası'nda padişahlık makamının izni ile hükümet konağının yapımı işi bitirilmiştir ve bu sebeple de devletin yüce şiarı bir kez daha hayata geçirilmiştir. Sadrazamlığın kararları ve bu bina yapımına ilişkin Aydın Vilayetinden gelen yazılar dürülü olarak yüce makama sunulmuştur. Bu konuda ve her konuda emir ve ferman yüce makamınızdır.

İsmet

EK BELGE 2 :

Vital Cuinet V3 –Kouch-Adassi

LA TURQUIE D'ASIE

GÉOGRAPHIE ADMINISTRATIVE

STATISTIQUE DESCRIPTIVE ET RAISONNÉE DE L'ASIE-MINEURE

CAZA DE KOUCH-ADASSI

Orientation, limites. — Le caza de Kouch-Adassi est situé à l'ouest du vilayet d'Aïdin. Il est limité au nord, par le merkez-caza de Smyrne, à l'est, par celui de Tirèh, au sud-est, par le sandjak d'Aïdin, et à l'ouest, par le golfe de Kouch-Adassi.

498

VILAYET DE SMYRNE

LOCALITÉS	MUSULMANS	GRECS-OR- THODOXES	ARMÉNIENS- GRÉGORIENS	ÉTRANGERS	ISRAËLITES	TOTAUX PAR LOCALITÉS
Scala-Nuova.....	3 731	2. 751	59	200	140	6. 901
Bourgas.....	612	»	»	»	»	612
Tchinar.....	130	»	»	»	»	130
Kirezli.....	364	»	»	»	»	364
Havoutchli.....	322	»	»	»	»	322
Annia.....	214	»	»	»	»	214
Davoud-Keuf.....	304	»	»	»	»	304
Tircha.....	222	»	»	»	»	222
Djaferli.....	119	»	»	»	»	119
Islam Tchangli.....	300	»	»	»	»	300
Tcherkess-Islam Tchangli.....	131	»	»	»	»	131
Ourfali.....	206	»	»	»	»	206
Sultanié.....	71	»	»	»	»	71
Yaila.....	114	»	»	»	»	114
Christian-Tchangli.....	»	656	»	»	»	656
Tchirkindjé-Ayasolouk.....	41	2 782	»	»	»	2 793
Bélévi.....	223	»	»	»	»	223
Kozbounar.....	319	»	»	»	»	319
Pranga.....	53	»	»	»	»	53
Kouyoumdji.....	149	»	»	»	»	149
Djivachir-Bourhan.....	165	»	»	»	»	165
Hamidié.....	322	»	»	»	»	322
Idjadié.....	129	»	»	»	»	129
Hairié.....	112	»	»	»	»	112
Chadié.....	121	»	»	»	»	121
Chechler.....	97	»	»	»	»	97
Baroutdji.....	214	»	»	»	»	214
TOTAUX PAR COMMUNAUTÉS.....	8. 775	6 189	59	200	140	
TOTAL GÉNÉRAL.....						15.363

Chef-lieu. — SCALA-NUOVA, chef-lieu du caza, résidence officielle du caïmakam et siège des divers services publics, est située au fond d'une baie, au bas d'une petite colline, dans le golfe qui porte comme elle le nom de Kouch-Adassi (île des oiseaux) et de Scala-Nuova (échelle neuve). Le premier de ces noms, qui est généralement donné au caza, lui vient de l'île rempli d'oiseaux, situé à un mille de distance de son port, et qui l'abrite des vents du large, tandis que la colline, sous laquelle la petite ville est assise, la garantit contre ceux qui soufflent de l'intérieur des terres, constituant ainsi un mouillage assez sûr. Quant au nom « d'échelle neuve », on pense qu'il lui a été donné par les marins lorsque, sur les réclamations de leurs

consuls, la ville a été autorisée à faire le commerce de certains articles qui lui était autrefois interdit pour ne pas nuire à celui de Smyrne.

Comme on le voit au tableau ci-dessus, la population de Scala-Nuova est de 6,901 habitants. Ses édifices religieux consistent en cinq mosquées, un *tekké* (couvent de derviches), une église grecque orthodoxe, une église arménienne grégorienne et une synagogue.

Cette petite ville possède deux hôpitaux, l'un appartenant à la municipalité et l'autre à la communauté grecque orthodoxe.

Elle a un tribunal de première instance présidé par le *cadi*, jugeant suivant la loi moderne et suivant la loi du *chér'i*; le juge assesseur est musulman, ainsi que l'un des deux membres du tribunal, et l'autre est chrétien. Le conseil municipal, ceux de l'instruction publique et de l'agriculture sont également composés de musulmans et de chrétiens.

Il y a, à Scala-Nuova, une station télégraphique à service international, où la correspondance se fait en langue turque et en langue européenne. Il y a aussi une capitainerie de port, une quarantaine et des agences de la douane, des phares, de l'administration des revenus concédés à la Dette publique et de la régie cointéressée des tabacs. Leurs recettes moyennes sont énoncées plus bas.

Les prisons, assez vastes et bien aérées, occupent le rez-de-chaussée du *konak* ou hôtel du gouvernement, qui contient aussi, au premier étage, des locaux convenables pour le Tribunal et le service de la police, fait par 12 gendarmes (*zaptiés*) dont 6 à pied et 6 à cheval. La municipalité, la banque agricole et les divers services administratifs ont également leurs installations très complètes dans cet édifice, de construction toute récente et fort belle, qui a été inauguré le 12 février 1891, par le *caïmakam Ibrahim Saïb Bey*. Il a été bâti par les soins de ce même fonctionnaire, moitié aux frais de l'État, moitié aux frais de la ville.

Kaynakça

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat döneminde Osmanlı merkez teşkilatında reform*. İstanbul: Eren yayınları.

Belen, D. N. (1978). *Kuşadası Şehri Ortaya Çıkışı ve Tarihi*. Aydın: Aydın İl Kültür Müdürlüğü.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Halaçoğlu, N. K. (2018). *Tanzimat Sonrası Osmanlı Rumeli Vilayetleri Hükümet Konaklarında İdeoloji ve Erk'in Mimari Temsili*. Ankara: Atılım Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü basılmamış doktora tezi.

Hisar, A. Ş. (1968). *Boğaziçi yalıları, geçmiş zaman köşkleri*. İstanbul.

(4 Mart 1891). *Kuşadası Hükümet Konağının bitirilmesi*. İstanbul: Başkanlık Osmanlı Arşivi.